

یادداشت علمی

معرفی گونه *Psammotermes rajasthanicus* Roonwal & Bose, 1964 از منطقه چابهار (Isoptera, Rhinotermitidae, Psammotermitinae) گونه‌ای جدید برای فون موریانه‌های ایران.

نگارش

رحیم غیورفر^۱، مرتضی اسماعیلی^۲ و ابراهیم باقری زَنُوز^۳

در جریان مطالعات فون موریانه‌های ایران، در بهمن ماه سال ۱۳۷۵ یک گونه جدید برای فون ایران با نام علمی *Psammotermes rajasthanicus* R. & B. از گروه موریانه‌های چوب مرطوب (moist-wood termites) متعلق به خانواده Rhinotermitidae Light و زیر خانواده Psammotermitinae Holmgren، شامل طبقات بالدار جنسی (نر و ماده)، سرباز و کارگر از منطقه چابهار (کنارک، بريس، و شنام و شهر چابهار) جمع‌آوری و تعیین نام گردید. زیر خانواده Psammotermitinae فقط شامل ۲ جنس *Glossotermes* و *Psammotermes* میباشد. جنس مونوتیپیک *Glossotermes* (*G. oculus* Emerson) در جنگلهای بارانی گویان واقع در ناحیه توتروپیکال (حاشیه شمالی آمریکای جنوبی) انتشار دارد (Araujo, 1970). جنس *Psammotermes* Desneux خاص مناطق بیابانی نواحی اتیوپیایی، اوریانتال و پالئارکتیک میباشد که از نظر فیلوژنی از اجداد اتیوپیایی خود در اوائل دوره اتوسن (Eocene) مشتق گردیده است (Emerson, 1954; Bouillon, 1970). گونه‌های جنس *Psammotermes* لانه‌های زیرزمینی دارند و اغلب گالری‌های تغذیه‌ای آنها از ذرات ماسه بهم چسبیده نسبتاً مرطوب انباشته شده است و به همین دلیل به آنها *Sand-termites* نیز میگویند (Harris, 1970). از این جنس، گونه *P. hybostoma* Desneux در شمال آفریقا و شبه جزیره عربستان انتشار دارد (Harris, 1970; Chhotani and Bose 1970, 83. 85).

در منطقه چابهار افراد طبقه کارگر گونه *P. rajasthanicus* از مواد سلولزی مانند چوبهای

۱- مهندس رحیم غیورفر - موسسه تحقیقات آفات و بیماریهای گیاهی، صندوق پستی

۱۴۵۴-۱۹۳۹۵ تهران

۲- دکتر مرتضی اسماعیلی - گروه گیاهپزشکی دانشکده کشاورزی دانشگاه تهران، کرج

۳- دکتر ابراهیم باقری زَنُوز - گروه گیاهپزشکی دانشکده کشاورزی دانشگاه تهران، کرج.

ساختمانی، گیاهان مرتعی (مانند شور، گون و تاغ) درختان مثمر (مانند انبه، کنار و خرما) و درختان غیرمثمر (مانند گز و کهور) تغذیه میکنند. تغذیه از گیاهان، قبل از مرگ و یا بعد از مرگ (Pre-or postmortem) اتفاق می افتد.

از ویژگیهای مرفولژیک طبقه جنسی این گونه وجود فونتانل (غده پیشانی frontal gland)، سه دندان حاشیه ای (marginal teeth) در سطح داخلی آرواره بالائی سمت چپ و یک دندان فرعی (Subsidiary teeth) در قاعده اولین دندان حاشیه ای آرواره بالائی سمت راست میباشد. طبقه سرباز نیز دارای فونتانل بوده و در سطح داخلی آرواره های بالای آنها تعداد نسبتاً زیادی دندان حاشیه ای مشاهده میگردد.

وجود شیاری کم عمق (Shallow groove) که از فونتانل بطرف حاشیه جلویی کپسول سر، کشیده شده و از سایر قسمت‌های سرتیره تر بنظر میرسد، از صفات مرفولژیک مهم طبقه سرباز این گونه محسوب میشود.

Roonwal & Bose (1964) برای اولین مرتبه این گونه را از راجستان هندوستان گزارش کرده و معتقدند که طبقه سرباز آن سه شکلی (trimorphic) بوده و طول بدن سربازهای بزرگ (major soldier)، سربازهای متوسط (medium soldier) و سربازهای کوچک (minor soldier) به ترتیب $۷/۴-۸/۲$ ، $۵/۹-۶/۸$ و $۴/۵-۵/۴$ میلیمتر میباشد.

Chaudry & Ahmad (1972) این گونه را از غرب پاکستان و Akhtar (1982) از مناطق جنوبی و شرقی پاکستان گزارش نموده اند.

Scientific Note

**The first report of *Psammotermes rajasthanicus* Roonwal & Bose,
1964 from Chabahar region
(Isoptera, Rhinotermitidae, Psammotermitinae),
new record for termite fauna of Iran.**

By
R. GHAYOURFAR¹, M. ESMAILI² AND E. BAGHERI-ZENOUS³

During studies on the termite fauna of Iran in February 1997, a moist wood termite, *Psammotermes rajasthanicus* R. & B. (Family: Rhinotermitidae Light) including soldiers, workers and reproductives, was collected from Chabahar region.

Subfamily Psammotermitinae Holmgren has comprised from genera *Psammotermes* and *Glossotermes*. The monotypic genus, *Glossotermes* (*G. oculatus* Emerson) is distributed in rain forests of Guyan (Arajio, 1970). *Psammotermes* occurs only in deserts of Ethiopian, Oriental and Palaearctic regions and is derived from its Ethiopian ancestor in early Eocene (Emerson, 1954; Bouillon, 1970). Individuals of *Psammotermes* have subterranean nests and foraging galleries completely packed with moist sand. For this reason they are so-called sand termites.

In Chabahar region, workers of the termite *P. rajasthanicus* feed on cellulose materials such as structural wood, pastures (e. g. *Salsola*, *Astragalus*, *Haloxylon*), fruit trees (e. g. *Mangifera*, *Ziziphus*, *Phoenix*) and fruitless trees (e. g. *Tamarix*, *Prosopis*), pre-or postmortem of the plants.

1. R. GHAYOURFAR

Plant pests and Diseases Research Institute, P. O. Box. 1454, Tehran 19395, Iran.

2. M. ESMAILI

Plant Protection Dep., Faculty of Agriculture of Tehran University, (Karaj)

3. E. BAGHERI-ZENOUS.

Plant Protection Dep., Faculty of Agriculture of Tehran University, (Karaj)

The presence of fontanelle, three marginal teeth on the inner side of left mandible and a subsidiary tooth on the base of first marginal tooth of the right mandible are some of the characteristics of reproductives. Soldiers also have fontanelle and relatively a large series of marginal teeth on the inner side of mandibles. A shallow groove which is stretched from fontanelle to anterior edge of head capsule, is one of the most important morphological characters of the soldier.

Roonwal and Bose (1964) describe this species from Rajasthan region (India) for the first time and pointed out that soldiers are trimorphic and total length of major, medium and minor soldiers are 7.4-8.2, 5.9-6.8 and 4.5-5.4mm. respectively. This species has been reported from west of Pakistan by Chaudry & Ahmad (1972) and southern and eastern parts of Pakistan by Akhtar (1982).